Міністерство культури і мистецтв України
Київський державний університет культури і мистецтв

УДК 019.922-053.2(477)

Дяченко Надія Сергіївна

Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні

Спеціальність 07.00.08 - книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-1998

Дисертацією є рукопис
Робота виконана у Київському державному університеті культури і мистецтв
Міністерства культури і мистецтв України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Долбенко Тетяна Олексіївна
завідувач кафедри бібліотечно-інформаційного обслуговування дітей і юнацтва Київського державного університету культури і мистецтв

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Джинчарадзе Наталія Гаврилівна
завідувач кафедри філософії Київського державного університету культури і мистецтв

кандидат історичних наук
Добко Тетяна Василівна
завідувач відділом Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

Провідна установа: Харківська державна академія культури Міністерства культури і мистецтв України

Захист відбудеться " 9 " січня 1999р. о 15[30] год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.01 при Київському державному університеті культури і мистецтв за адресою: 252133, м. Київ, вул. Щорса 36.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського державного університету культури і мистецтв (м. Київ-133, вул. Щорса 36).

Автореферат розіслано 8 грудня 1998 р.

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми. Соціально-економічні перетворення в Україні, пов'язані з переходом до ринкової економіки, реформуванням освіти, орієнтацією на загальнолюдські цінності, підвищенням інтелектуального та духовного рівня особистості дитини потребують підвищення бібліографічної інформованості дітей про літературу з різних галузей знань. Цьому значною мірою сприяє система рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей різних вікових груп. Головними завданнями системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей є забезпечення систематичної і оперативної інформації про літературу з різних галузей знань, формування цілісного уявлення про літературні масиви, задоволення і формування інформаційних потреб та інтересів дітей, сприяння соціалізації дітей, усвідомленню ними громадянської позиції, розвитку соціальної активності, гуманістичної спрямованості особистості, забезпечення можливостей для постійного зростання її інтелектуального і духовного потенціалу, готовності до самоосвітньої діяльності та професійного самовизначення.

Актуальність дослідження визначається й тим, що в Україні відсутній глибокий науковий аналіз даної проблеми, а також спеціальне комплексне дослідження системи рекомендаційних бібліографічних посібників як соціокультурного явища. Окремі питання даної проблеми розглядалися у працях таких українських бібліографознавців, як Е.Д.Ларіонова (системи рекомендаційно-бібліографічної інформації про науково-пізнавальну літературу для учнів середнього шкільного віку), Л.Л.Маляренко (розвиток української бібліографії літератури для дітей), бібліотекознавців Т.О.Долбенко, В.М.Медведєвої, Н.О.Новікової, Л.В.Озарчук (читання науково-пізнавальної та української художньої літератури для підлітків). Проте, проблема формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей різних вікових груп в Україні окремо не вивчалася, тому вона є актуальною, потребує дослідження, пошуку шляхів її вирішення.

Поставлена у роботі наукова проблема розглядається на прикладі системи окремо виданих в Україні рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей.

Тема дисертаційного дослідження відповідає завданням, які стоять перед бібліотеками для дітей в галузі рекомендаційної бібліографії літератури для дітей.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана у відповідності з планом науково-дослідної роботи Київського державного університету культури і мистецтв, зокрема, з темою "Актуальні проблеми діяльності бібліотек для дітей", що досліджується кафедрою бібліотечно-інформаційного обслуговування дітей і юнацтва Київського державного

університету культури і мистецтв. Робота має безпосередній зв'язок з навчальними програмами Київського державного університету культури і мистецтв, зокрема, з програмами спеціальних навчальних дисциплін: "Бібліографія літератури для дітей та юнацтва", "Організація бібліографічної діяльності в бібліотеках для дітей і юнацтва", "Краєзнавча робота в бібліотеках для дітей".

Викладене дозволяє визначити мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Мета дослідження: розробити, обгрунтувати та експериментально апробувати систему рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів-дітей різних вікових груп.

Завдання дослідження:

- вивчити теоретичні погляди педагогів, психологів, літературознавців, письменників на літературу для дітей як об'єкт бібліографії;
- вивчити теоретичні погляди бібліографознавців, бібліотекознавців, бібліографів-практиків і бібліотекарів-практиків на рекомендаційну бібліографію літератури для дітей та на формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей;
- виявити, проаналізувати, і систематизувати окремо видані рекомендаційні бібліографічні посібники для дітей різних вікових груп;
- проаналізувати методику, засоби і прийоми бібліографування літератури для дітей;
- визначити умови формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей різних вікових груп;
- розробити систему рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей різних вікових груп.

Об'єкт дослідження: процес створення системи рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів-дітей різних вікових груп.

Предмет дослідження: основні напрями, читацька, цільова, типологічна і змістова структура системи рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів-дітей різних вікових груп, методика бібліографування літератури для дітей.

Хронологічні межі дисертаційного дослідження охоплюють період 70-90-х років XX століття. В цей період в Україні було розпочато формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей.

Джерельною базою дослідження стали окремо видані рекомендаційні бібліографічні посібники для дітей, створені Державною бібліотекою України для дітей та обласними бібліотеками для дітей, виявлені у фондах Державної бібліотеки України для дітей, Київської обласної бібліотеки для дітей, Наукової бібліотеки Київського державного університету культури і мистецтв, вітчизняна і зарубіжна спеціальна література Національної парламентської бібліотеки України, Державної бібліотеки України для дітей, Національної бібліотеки України ім.В.Вернадського НАН України.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому автором вперше зроблена спроба розробити систему рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів-дітей різних вікових груп в Україні;

- визначені засади формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей;
- розкриті методика, засоби і прийоми бібліографування літератури для дітей різних вікових груп;
- виявлені, проаналізовані, систематизовані 311 бібліографічних посібників;
- залучені до наукового обігу маловідомі рекомендаційні бібліографічні посібники для дітей різних вікових груп;
- висвітлені теоретичні і методологічні основи формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей;
- узагальнений досвід бібліотек для дітей України у створенні рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей різних вікових груп;
- досліджені рекомендаційні бібліографічні посібники для дітей в Україні як самостійне соціокультурне явище, що є одним із головних джерел інформації про літературу для дітей.

Теоретичне значення дослідження полягає в обгрунтуванні системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей різних вікових груп, обгрунтуванні умов її формування, виявленні методики бібліографування літератури для дітей. Головні положення та висновки дисертаційної роботи можуть стати теоретичною базою для наступних досліджень рекомендаційної бібліографії літератури для дітей, підготовки навчальних підручників і посібників з бібліографії літератури для дітей.

Практичне значення одержаних результатів. За результатами дисертаційного дослідження запропонована експериментально перевірена і апробована у практиці Державної бібліотеки України для дітей система рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів різних вікових груп, що дозволяє активізувати рекомендаційно-бібліографічну діяльність бібліотек для дітей, задовольняти і формувати інформаційні потреби дітей, застосовувати її у формуванні бібліотечних фондів бібліотек для дітей, у довідково-бібліографічному обслуговуванні дітей, у популяризації літератури для дітей, ознайомити бібліотечних працівників з найбільш ефективними методиками бібліографування літератури для дітей. Крім того, результати дисертаційного дослідження використані у навчальних програмах з курсів "Бібліографія літератури для дітей та юнацтва" (К., 1997), "Організація бібліографічної діяльності в бібліотеках для дітей і юнацтва" (К., 1997), у "Методичних рекомендаціях до написання курсових робіт з курсу "Бібліографія літератури для дітей" (К., 1998), що сприятиме фаховій підготовці спеціалістів для бібліотек для дітей на факультеті інформаційних систем і

бібліотекознавства Київського державного університету культури і мистецтв та інших вузів культури.

Особистий внесок здобувача полягає у виявленні, аналізі та систематизації рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів-дітей різних вікових груп, у підготовці рекомендаційних посібників для читачів різних вікових груп та спеціалістів дитячого читання, у розробці навчальних програм з курсів "Бібліографія літератури для дітей та юнацтва", "Організація бібліографічної діяльності бібліотек для дітей і юнацтва".

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження обговорені на засіданнях кафедри бібліотечно-інформаційного обслуговування дітей і юнацтва, апробовані у доповідях на щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу та аспірантів Київського державного інституту культури (1995, 1996, 1997, 1998 рр.), у доповіді на другому українсько-німецькому семінарі (К., 1997 р.), на Вченій раді Державної бібліотеки України для дітей (К., 1990), надруковані у наукових збірниках, на сторінках фахової періодики. Дисертант здійснювала наукове редагування та підготовку бібліографічних посібників для дітей та спеціалістів дитячого читання.

Основні положення та результати дослідження викладені у публікаціях.

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дослідження знайшли своє відображення у 14 публікаціях, з яких одноосібних - 11.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (280), додатки (10).

Загальний обсяг дисертації 190 сторінок.

Основний зміст роботи

У **Вступі** обгрунтована актуальність теми, визначені об'єкт, предмет, мета, завдання дисертаційного дослідження, окреслені хронологічні межі, джерельна база, наукова новизна, обгрунтовані теоретичне і практичне значення.

У першому розділі - "**Теоретичні і методологічні основи системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей**" - розкривається значення рекомендаційної бібліографії літератури для дітей в інтелектуальному і духовному розвитку дитини, окреслені об'єкт, предмет і функції системи рекомендаційних бібліографічних посібників, визначено понятійний апарат дослідження, висвітлені теоретичні і практичні підходи, різні концепції провідних вітчизняних і зарубіжних психологів, педагогів, літературознавців, письменників, бібліографознавців, бібліотекознавців, бібліотечних практиків розвитку і формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей.

Система рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей - це структурно і змістовно організована сукупність джерел рекомендаційної бібліографічної інформації, що охоплює всі основні і важливі галузі суспільного життя - науки, техніки, культури, мистецтва тощо.

Розвитку рекомендаційної бібліографії літератури для дітей в Україні сприяло створення 1967 року Державної республіканської бібліотеки для дітей як республіканського центру рекомендаційної бібліографії для дітей та прийняття 1970 року Постанови колегії Міністерства культури УРСР та Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР "Про стан та заходи щодо поліпшення випуску рекомендаційної бібліографії", 1971 року - затверджена Міністерством культури СРСР "Положення про систему посібників рекомендаційної бібліографії", крім того, 1971року проведення республіканської науково-практичної конференції в м.Хмельницьку, розробка Державною бібліотекою України для дітей спільно з обласними бібліотеками для дітей перспективних п'ятирічних планів методичних і бібліографічних видань Державної та обласних бібліотек для дітей на 1970-1975, 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990 роки.

У перспективних планах виділялися конкретні напрями підготовки рекомендаційних бібліографічних посібників, назви, типи, обсяг (друк., арк.), орієнтовні тиражі, спосіб видання (типографія, ротапринт, ротатор), терміни підготовки посібників і рецензування, термін виходу у світ, виконавці. План затверджувався директором Державної республіканської бібліотеки для дітей. Перспективний план був складовою частиною республіканського зведеного плану підготовки і випуску рекомендаційних бібліографічних посібників.

Однією з передумов створення рекомендаційних бібліографічних посібників є врахування вікових і психологічних особливостей дітей, тому в дисертаційному дослідженні проаналізовані теоретичні погляди таких вітчизняних і зарубіжних психологів та педагогів, як Л.Божович, О.Ісаєва, І.Кон, Г.Костюк, В.Сухомлинський, Г.Ткачук. На важливу роль і завдання літератури для дітей як об'єкту бібліографії вказують письменники і літературознавці: В.Бичко, Я.Гоян, А.Давидов, Н.Забіла, О.Іваненко, С.Іванюк, А. Костецький, В.Нестайко, Д. Ткач, Б. Чайковський. У роботі розкриті підходи до вікової і читацької типології з урахуванням типу читача як споживача бібліографічної інформації, розроблені такими вітчизняними й зарубіжними бібліотекознавцями, як Л. Белєнька, Т. Долбенко, І. Кабачек, О. Левіна, В. Медвєдєва, І.Тихомирова.

У роботі досліджені різні концептуальні підходи до системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей вітчизняних і зарубіжних бібліографознавців. Розробка теоретичних засад рекомендаційної бібліографії літератури для дітей в Україні належить таким бібліографознавцям, як О.Колесникова, А.Корнієнко, Л.Ковалишина, Е.Ларіонова, Л. Маляренко. Зокрема, Е. Ларіонова розробила рекомендації для підвищення функціональної активності системи рекомендаційних бібліографічних посібників з науково-пізнавальної літератури. Великий внесок у розвиток системи рекомендаційних бібліографічних посібників, визначення функцій рекомендаційної бібліографії літератури для дітей зробили російські бібліографознавці А. Добриніна, В.Кайгородова, В. Кузнєцова, Н.Новичкова, Є.Рибіна, М.Суміна, О. Томашова, Ю. Тугов. Вони вважали, що

система рекомендаційних бібліографічних посібників має визначати коло читання юного читача, охоплюючи всі галузі знань, різні напрями культури. Система має бути зорієнтована на різні читацькі групи з визначеними і невизначеними інтересами, тобто з різним рівнем читацького розвитку. Розробці концепції рекомендаційної бібліографії літератури для дітей приділяли увагу такі російські бібліографознавці, як Г. Ганзікова, Є. Куликова, Н. Новичкова, Т. Полозова та ін., які вважали, що рекомендаційна бібліографія повинна спиратися на вікову і соціальну психологію, інтегруватися з науковими знаннями про бібліотеку і книгу, бути основою у формуванні інформаційної культури дітей. Розробка методики бібліографування літератури для дітей належить і таким російським бібліографознавцям, як Р.Бамм, Л.Віролайнен, А.Дулатова, І. Іноземцев, Н. Новичкова, Є.Рибіна, О. Томашова, О. Фадєєва, О. Хузе.

У другому розділі дисертації - **"Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей"** - розроблена система рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів різних вікових груп, виявлені засади формування, показано результати дослідно-експериментальної роботи, проаналізовані рекомендаційні бібліографічні посібники, видані протягом 1970 - 1997 років, викладені результати вивчення системи рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів-учнів різних вікових груп. Всі рекомендаційні бібліографічні посібники у межах певної вікової групи читачів аналізувалися за такими чотирма критеріями: читацьке і цільове призначення посібників, змістова, типологічна структура системи посібників. Шляхом статистичного порівняльного аналізу та системного підходу до рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей були виділені посібники за такими трьома віковими групами: читачі молодшого, середнього, старшого віку. Дослідження засвідчило, що для читачів молодшого віку протягом 1970-1997 років в Україні було видано 62 рекомендаційні бібліографічні посібники, із них 42% становлять посібники, видані Державною бібліотекою України для дітей, і 58% - обласними бібліотеками для дітей.

За читацьким призначенням посібники видавалися для читачів-учнів 1-4 класів, серед них найбільше - для учнів 2-3, 3-4 класів. Всього для цих груп читачів було видано 36 посібників, що становить 58% від загальної кількості. З них для учнів 2-3 класів - 26 посібників (42%), для учнів 3-4 класів - 10 посібників (16%).

Для читачів молодшого віку видавалися різні типи і жанри рекомендаційних бібліографічних посібників: три рекомендаційні бібліографічні покажчики, що становить 5%, 19 каталогів - 30,8%, 25 бібліографічних списків - 40,3%, 4 бібліографічні бесіди - 6,4%, 11 пам'яток - 17,7%.

Вивчення показало, що за змістом бібліографічної інформації для читачів цього віку були видані універсальні (23 посібники, 37%), тематичні (25 посібників, 40,3%), біобібліографічні (14 посібників, 22,5%), серед них - краєзнавчі (9 посібників, 64%), персональні (7 посібників, 50%).

Так, для читачів молодшого віку були видані такі універсальні посібники, як бібліографічний покажчик "Країна, в якій ти живеш" (Державна бібліотека України для дітей), 3 бібліографічні списки "Що читати учням 3 класу", "Що читати учням другого класу" (Хмельницька обласна бібліотека для дітей), "Что читать летом" (Харківська обласна бібліотека для дітей). Для цих посібників характерним є те, що вони включали літературу з різних галузей знань українською і російською мовами, мали вступ, звернення до читачів, в окремих - допоміжний аларат.

Важливим для молодших читачів є ілюстрований каталог "Що нам читати", який щорічно, протягом 1980-1995 років, видавала Державна бібліотека України для дітей у видавництві "Веселка" тиражем 30 тис. примірників кожний. Всього було видано 5 основних і 14 випусків "Доповнення", чотири випуски (11-14) вийшли ротапринтним способом. Каталог охоплював вітчизняну і світову літературу для дітей, видану українською мовою, що виходила тиражем не менше 10 тисяч примірників. До складання цих посібників були залучені висококваліфіковані бібліографи Державної бібліотеки України для дітей, зокрема Н. О. Гажаман, Л.О.Гурбич, Н.В.Загайна, О.А.Колесникова, А. П. Тарабарова, Л. В. Фесенко.

Тематичні рекомендаційні посібники видавалися з таких тем, як природа, охорона здоров'я і спорт, історія країни, історія піонерської організації, дружба дітей. Переважна більшість посібників належала до суспільно-політичної тематики. За цей період було видано 14 посібників (22,6%) суспільно-політичної і 8 (13%) природничої тематики.

Важливими для читачів серед суспільно-політичних посібників були такі, як "Хай на всьому світі міцно дружать діти" (Одеська обласна бібліотека для дітей), "Живуть на цілім світі, народ веселий - діти" (Волинська обласна бібліотека для дітей), "Маленьким про сиву давнину" (Київська обласна бібліотека для дітей).

Серед тематичних посібників природничої тематики слід відзначити такі рекомендаційні бібліографічні списки в серії "Друзям рідної природи", як "Незвичайні пригоди - чарівниці природи" (Н. С. Дяченко, Н. В. Загайна), "Таємниці зеленого листу", "Вісті з царства тварин" (Н. В. Загайна), "Зелений чудо-велетень" (С. І. Некрасова), які включали кращі науково-пізнавальні і художні твори таких українських письменників, як М. Вінграновський, А. Давидов, Г.Майстренко, В.Нестайко, О.Олесь, В. Пархоменко, Гр. Тютюнник, російських - І.Акимушкін, В.Біанки, Ю. Дмитрієв, М. Пришвін та інших.

Актуальній тематиці присвячені рекомендаційні бібліографічні посібники для молодшого віку читачів, зокрема такі, як "Спорт юним" (О. К. Шугаєва), "Абетка здоров'я" (Н. В. Загайна).

Певне місце у системі рекомендаційних бібліографічних посібників посідають біобібліографічні посібники, їх кількість складає 14 (22,5%), вони присвячені

творчості письменників, серед них краєзнавчого характеру - 9 (64%), персональних - 7 (50%).

У дисертаційному дослідженні проаналізовано 60 рекомендаційних посібників для читачів середнього віку. З них 90% підготовлені обласними бібліотеками для дітей, 10% - Державною бібліотекою України для дітей.

Щодо читацького призначення, то для учнів 5-6, 4-5 класів було видано - 39 посібників, що становить 65%: з них 30 (50%) - для учнів 4-5 класів, 9 (45%) - для учнів 5-6 класів. Аналіз свідчить, що за типологічною структурою для читачів цього віку видавалися бібліографічні покажчики, списки, бесіди і пам'ятки. Найбільше було видано бібліографічних списків - 37 (61,6%).

За змістом бібліографічної інформації видавалися універсальні (6 посібників, 10%), галузеві (6 посібників, 10%), тематичні (34 посібники, 56,6%). Універсальні посібники включали літературу з різних галузей знань українською і російською мовами. Вони мали вступ, розділи, звернення до читачів, допоміжний апарат. Важливим для читачів середнього віку був універсальний рекомендаційний бібліографічний покажчик "Людина славна працею", підготовлений О. І. Кащук і виданий Державною бібліотекою України для дітей. Серед тематичних посібників найбільше було видано про природу, спорт, подвиги піонерів, дружбу дітей, третина з них присвячена краєзнавчій тематиці. Вивчення засвідчило, що високо професійно підготовлені такі бібліографічні посібники, як "Дивосвіт рідної природи" (Державна бібліотека України для дітей), "Закохані в красу земну" (Волинська обласна бібліотека для дітей). У бібліографічному покажчику "Дивосвіт рідної природи" (Н. В. Загайна) систематизована література про світ тварин і рослин, яка відповідає віковим особливостям читачів, їх інтересам. Тут укладачі вдаються до різних прийомів і засобів, зокрема таких, як запитання, звернення до читачів, цитування уривків з творів, наведення цікавих фактів, повідомлень. У посібнику вміщено звернення до читачів, розділи, допоміжний апарат, зокрема, такі покажчики, як алфавітні покажчики тварин і рослин, додатки "Вірші про природу", "Вам, юні природознавці", які доповнюють і розширюють уявлення дітей про світ природи.

Серед таких предметно-галузевих рекомендаційних бібліографічних посібників, як "Машини на кожному кроці", "Чарівниця - хімія", "Природознавство", найцікавішими для читачів є бесіди про книги на тему "Машини на кожному кроці", підготовлений бібліографом Н. О. Гажаман і виданий Державною бібліотекою України для дітей. У посібнику автор органічно поєднує бібліографічну і фактографічну інформацію, вільно веде розмову з читачами-дітьми, уникає штампів, використовує такий прийом, як звернення до читачів, ставить запитання, звертає їхню увагу не тільки на машинобудування, історію винайдення машин, а й на видатних людей, які лишили помітний слід в історії техніки.

Дослідження показало, що для читачів старшого віку було видано 189 бібліографічних посібників - з них 88,3% підготовлені обласними бібліотеками для

дітей і 11,7% - Державною бібліотекою України для дітей. За читацьким призначенням найбільше бібліографічних посібників було видано для учнів 6-8 і 7-9 класів, що становить 51,4% і для учнів 7-8 класів 15,7%. Для читачів старшого віку видавалися різні типи і жанри бібліографічних посібників, зокрема такі, як: рекомендаційні бібліографічні покажчики, списки, бесіди, огляди, пам'ятки, закладки, листівки. Найбільше для цього віку вийшло бібліографічних списків, їх кількість сягає 97, що становить 51,3%, покажчиків - 29 (15,3%), пам'яток - 28 (14,8%). Виявлено, що за змістом бібліографічної інформації для читачів цього віку видавалися універсальні (6 посібників, 3,2%), галузеві (21 посібник, 9,3%), тематичні (104 посібники, 55%), біобібліографічні (54 посібники, 28,5%) посібники.

Всі універсальні бібліографічні посібники мали краєзнавчий характер, зокрема для читачів старшого віку були видані такі краєзнавчі універсальні бібліографічні посібники, як рекомендаційний бібліографічний покажчик "Рідний Київ", підготовлений Державною бібліотекою України для дітей, рекомендаційні списки "Рідне місто моє" (Чернігівська обласна бібліотека), "Киеву-1500" (Одеська обласна бібліотека), "Симферополю - 200 лет" (Кримська обласна бібліотека для дітей). Тематичні посібники спрямовані переважно на такі важливі для періоду 70-х - першої половини 80-х років, напрямки, як ідейно-політичне, трудове, екологічне, естетичне виховання підлітків. Чільне місце серед тематичних посібників належить посібникам краєзнавчого змісту, які становлять 37,5%. Починаючи з другої половини 80-х років, були видані рекомендаційні бібліографічні покажчики на допомогу профорієнтації старших підлітків, зокрема такі, як "Професій тисячі - одна твоя", "Наш труд - землі окраса", укладені Державною бібліотекою України для дітей, та "З класу шкільного - в клас робітничий" (Волинська обласна бібліотека для дітей), "Трудовые руки - трудовой Одещине" (Одеська обласна бібліотека для дітей). Як свідчить аналіз, позитивним моментом цього часу стало видання Державною бібліотекою України для дітей серії рекомендаційних бібліографічних покажчиків на допомогу формуванню естетичної культури у читачів старшого віку, зокрема таких, як: "І линуть звуки чарівні" (Н.О.Гажаман), "Світ гармонії і краси" (Н. В. Загайна), "Зустрічі з прекрасним" (Н. С. Дяченко, Н. В. Загайна), які рекомендували літературу про різні види мистецтва. Серед рекомендаційних бібліографічних посібників, підготовлених обласними бібліотеками для дітей, слід відзначити бібліографічний покажчик "У світі музики", (Кіровоградська обласна бібліотека для дітей), бібліографічний список "Мистецтво Прикарпаття" (Івано-Франківська обласна бібліотека для дітей), бібліографічний список "Карби майстрів" і закладка "У світі чарівних барв" (Тернопільська обласна бібліотека для дітей). Серед галузевих бібліографічних посібників слід відзначити рекомендаційні бібліографічні покажчики: "Юним господарям землі" (Державна бібліотека України для дітей), "Людина і космос" (Центральна міська бібліотека для дітей м. Києва).

Значну частину у системі рекомендаційних посібників для читачів-дітей старшого віку займають біобібліографічні посібники. Всього їх було видано 54, що становить 28,5%. Більшість із них присвячувалася творчості українських письменників та творчості письменників-земляків, зокрема такі, як "Українські радянські письменники - дітям", (Н.С.Кобзаренко, Н.О.Новикова), (виданий Державною бібліотекою України для дітей), "Подільські письменники - дітям" (Хмельницька обласна бібліотека для дітей), "Письменники Тернопільщини - дітям" (Тернопільська обласна бібліотека для дітей), "Поети революційної Волині" (Волинська обласна бібліотека для дітей), "Литературная слава Одессы" (Одеська обласна бібліотека для дітей) та інші.

Як засвідчує дослідження, у бібліографуванні літератури для підлітків найчастіше застосовувались такі засоби і прийоми, як наведення фактів, уривків з творів, запитання і звернення до читачів, цитування висловлювань видатних людей, створення проблемних ситуацій тощо. Наприклад, в анотації до книги М.Івченко "Занимательно о ботанике" ("Юним господарям землі", К., 1976) застосовуються запитання: "...А звідки розпочався шлях пшениці на нашій планеті? Навіщо кактусу його колюче вбрання? За які якості народна медицина назвала рослину звіробій травою від дев'яноста-дев'яти хвороб? Про все це ви дізнаєтесь з книги". А в іншій анотації, зокрема до книги М. Івіна "У порога великой тайны", автори посібника "Юним господарям землі" О. А. Колесникова і О. І. Кащук пропонують проблемну ситуацію (С. 12): "Чи з'являлася у вас коли-небудь думка про дивний зв'язок усіх живих рухливих істот з живим нерухомим світом рослин? Чи не ховається в рослинах таємниця життя? ...Протягом багатьох століть вчені, досліджуючи таємниці земного світу, відкрили дивовижні властивості рослин - годувати собою всі живі істоти, заряджати їх сонячною енергією. А чи не можна зробити прилади і машини, які так само, як і рослини, давали б кисень і поживу для людей? Чи здійснимо це? Вирішенням цих проблем займалося багато вчених. Про їх роботу йде мова в книзі". Проблемними запитаннями автори посібника досягали головного - зацікавлювали підлітків рекомендованою книгою.

Аналіз довів, що саме такі бібліографи, як Н.О.Гажаман, Н.С.Дяченко, Н. В. Загайна, О. І. Кащук, О. А. Колесникова професійно підійшли до застосування основних методів бібліографування літератури для дітей в рекомендаційних бібліографічних посібниках, зокрема, до відбору літератури, бібліографічної характеристики, групування. Вони враховували пізнавальні потреби інтереси читачів і з цією метою органічно поєднували фактографічну і бібліографічну інформацію, пропонували широкі межі відбору літератури, таким чином, сприяли вибору літератури для самоосвіти читачів старшого віку.

У розділі розроблена система окремо виданих рекомендаційних посібників для читачів-дітей різних вікових груп. При цьому врахований досвід існуючих систем рекомендаційних посібників для дітей, розроблених такими російськими бібліографознавцями, як Н.Новичкова, О.Томашова, Ю.Суміна, що охоплюють

всі підсистеми і форми інформації (окремі бібліографічні посібники, прикнижкову, пристатейну бібліографічну інформацію, а також відомості, подані в засобах масової інформації та інші). Запропонована дисертантом система грунтується на окремо виданих рекомендаційних бібліографічних посібниках для різних вікових груп читачів-дітей. Для її розробки були використані такі структурні рівні: цільове і читацьке призначення рекомендаційних бібліографічних посібників, види і типи рекомендаційних бібліографічних посібників. За цільовим призначенням система спрямована на забезпечення права дітей на самостійний і вільний вибір та одержання бібліографічної інформації, задоволенні інформаційних потреб дітей у навчальній діяльності і в процесі їх соціалізації.

За читацьким призначенням система розрахована на такі вікові групи читачів, як читачі-учні 1-4, 5-6, 7-9 класів, вона передбачає такі підсистеми: предметно-галузеву і проблемно-тематичну. Предметно-галузева підсистема передбачає такі напрямки: на допомогу навчальній діяльності, самоосвітній діяльності. Проблемно-тематична підсистема зорієнтована на такі напрямки соціалізації: формування політичної, духовної, морально-правової, екологічної, естетичної, фізичної, трудової культури та профорієнтації дітей. Система передбачає такі види рекомендаційних бібліографічних посібників: універсальні, галузеві, тематичні, біобібліографічні а також такі їх типи: бібліографічні покажчики, списки, бесіди про книги, каталоги. Рекомендаційні бібліографічні посібники за змістом спрямовані на формування духовності, моральних переконань, почуття національної самосвідомості, громадянської відповідальності, високих патріотичних, родинних почуттів, шанобливого ставлення до загальнолюдських цінностей тощо. Розроблена система апробована і передана для впровадження у Державну бібліотеку України для дітей, Київську та Миколаївську обласні бібліотеки для дітей. Дослідно-експериментальна робота по формуванню системи рекомендаційних бібліографічних посібників засвідчила, що в базових бібліотеках вона діє за певними структурними рівнями: у Державній бібліотеці України для дітей застосовуються такі види рекомендаційних бібліографічних посібників, як універсальні, тематичні, біобібліографічні, їх типи - каталоги, списки, бесіди; у Київській обласній бібліотеці для дітей готуються тематичні і біобібліографічні рекомендаційні посібники таких типів, як списки, бесіди, бібліографічні довідки; у Миколаївській обласній бібліотеці для дітей видаються тематичні, краєзнавчі бібліографічні списки.

Дослідження виявило, що при підготовці рекомендаційних бібліографічних посібників, передбачених системою, ефективно були застосовані запропоновані нові підходи до методики бібліографування літератури для дітей різних вікових груп. Зокрема, при бібліографуванні літератури для дітей молодшого віку застосовані такі прийоми, як звернення до читачів, запитання, наведення уривків з творів, цікавих фактів і відомостей. При бібліографуванні літератури для дітей середнього і старшого віку також вміщенні звернення до читачів, запитання,

уривки з творів, цікаві факти, поради, характеристики героїв творів, висловлювання видатних людей тощо.

Проте очевидним є й те, що на сьогодні впровадження такої системи зустрічає певні труднощі. Так, через складні економічні умови, недостатнє фінансування бібліотек, скорочення фахівців бібліографів, недостані кошти на комплектування фондів бібліотек у базових бібліотеках рекомендаційні посібники видаються не за всіма напрямками.

Враховуючи те, що розроблена і запропонована система вкрай необхідна для поліпшення вільного доступу до бібліографічної інформації, соціалізації дітей в сучасних умовах держава повинна сприяти забезпеченню дітей рекомендаційними бібліографічними посібниками, зокрема, шляхом затвердження запропонованої системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей як державної програми інформаційного забезпечення дітей для освіти, самоосвіти і їх соціалізації.

Державній бібліотеці України для дітей слід виконувати положення Статуту бібліотеки про те, що вона є центром рекомендаційної бібліографії літератури для дітей. Для цього необхідно запровадити систему рекомендаційних бібліографічних посібників в обласні бібліотеки для дітей, здійснювати заходи по формуванню у сучасних бібліографів бібліотек для дітей усвідомлення необхідності підготовки рекомендаційних бібліографічних посібників шляхом підвищення їх кваліфікації, проведення конференцій, семінарів, висвітлення стану, проблем, перспектив і кращого досвіду по створенню системи рекомендаційних бібліографічних посібників і методиці бібліографування літератури для дітей на сторінках професійної преси; забезпечення у вузах культури підготовки спеціалістів для бібліотек для дітей, які б володіли теоретичними знаннями і методологічними основами рекомендаційної бібліографії в Україні і за кордоном, сучасною методикою бібліографування літератури для дітей, а також забезпечення наукового підходу до комплектування фондів бібліотек для дітей з урахуванням їх освітніх, пізнавальних інтересів та напрямів соціалізації, передбачення у бібліотеках для дітей коштів для видання рекомендаційних бібліографічних посібників на високому поліграфічному рівні.

Основні висновки дослідження

1. У дослідженні розроблена і теоретично обгрунтована система рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів різних вікових груп. Система рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей сприяє їх вільному доступу до одержання бібліографічної інформації, освіті, самоосвіті дітей, їх соціалізації, вона є джерелом бібліографічної інформації про кращі твори української і світової літератури для дітей.

2. Розвиток рекомендаційної бібліографії літератури для дітей в Україні здійснено на основі створення 1967 року Державної республіканської бібліотеки для дітей як республіканського центру рекомендаційної бібліографії літератури

для дітей, прийняття 1970 року Постанови колегії Міністерства культури УРСР та Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР "Про стан та заходи щодо поліпшення випуску рекомендаційної бібліографії", затвердження 1971 року Міністерством культури СРСР "Положення про систему посібників рекомендаційної бібліографії", проведення 1971 року в Україні республіканської науково-практичної конференції у м.Хмельницькому, що сприяло розробці Державною бібліотекою України для дітей спільно з обласними бібліотеками перспективних п'ятирічних планів методичних і бібліографічних видань Державної та обласних бібліотек для дітей на 1970-1975, 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990 рр.

3. Дослідження засвідчило, що для дітей різних вікових груп в Україні за період з 1970 - по 1997 рік було видано 311 рекомендаційних бібліографічних посібників, з них для дітей молодшого віку 62 (20%), для дітей середнього віку - 60 (19,2%), для дітей старшого віку - 189 (60,8%). Протягом 70-90-х років недостатня увага приділялась виданню рекомендаційних посібників для читачів-учнів молодшого віку. З 25 обласних бібліотек для дітей лише 13 (Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Кримська, Одеська, Львівська, Харківська, Хмельницька, Тернопільська, Чернігівська) видавали рекомендаційні бібліографічні посібники для читачів молодшого віку. Для читачів-учнів 1-4 класів було видано всього 5 (8,3%) посібників на допомогу розширенню і поглибленню знань, здобутих у школі, лише 3 посібники для читачів-учнів 1-2 класів. Починаючи з 1980 р., спостерігається різке зменшення кількості бібліографічних посібників для читачів-учнів середнього віку. Якщо протягом 70-х років було видано 30 бібліографічних видань, то протягом 80-х років - 24. З 90-х років для читачів середнього віку не було видано жодного окремого бібліографічного посібника, а лише спільно з іншими віковими групами читачів. З 1992 року спостерігається різке скорочення видання рекомендаційних посібників Державною бібліотекою України для дітей та обласними бібліотеками для дітей. За цей час було видано всього 10 посібників. У зв'язку з економічною кризою в Україні припинено видання щорічного тематичного ілюстрованого каталогу "Що нам читати", який був єдиним посібником, що систематично (раз на рік) інформував читачів молодшого віку про кращі книги українською мовою, таким чином формував інформаційну культуру читачів, оскільки був доступним для всіх бібліотек, що обслуговують дітей.

4. За змістом бібліографічної інформації рекомендаційні бібліографічні посібники для молодших читачів включали вузьке коло видань: видано всього 3 посібники (5%) на допомогу у формуванні естетичної культури, 3 (5%) на допомогу у формуванні екологічної культури. Майже відсутні рекомендаційні бібліографічні посібники на допомогу у формуванні екологічної культури, у політехнічній освіті, технічній творчості учнів старшого віку, у формуванні правової культури, економічної освіти. Для читачів усіх вікових груп відсутні комплексні бібліографічні видання про історію України, традиції, звичаї, культуру, мистецтво, пра-

во, культуру поведінки, про сучасні досягнення науки і техніки та посібники на допомогу у вивченні шкільних дисциплін, у розвитку художньої і технічної творчості дітей та інші.

5. Недостатня увага приділялася виданню різних типів рекомендаційних посібників для читачів усіх вікових груп. Так, для читачів середнього віку були видані лише 11 покажчиків (18,3%), 2 бесіди про книги (3,3%), для старшого віку було видано 29 рекомендаційних бібліографічних покажчиків (15,3%) і 7 бібліографічних бесід (3,7%), в той час, як рекомендаційних бібліографічних списків було видано 97 (51,9%).

6. При підготовці рекомендаційних бібліографічних посібників для всіх вікових груп читачів обласні бібліотеки для дітей не завжди дотримувалися визначеної методики бібліографування літератури для дітей. У переважній більшості в посібниках відсутні анотації, вступні тексти до розділів, зміст посібника, допоміжні покажчики.

7. Дослідження засвідчило низький рівень поліграфічного і художнього оформлення рекомендаційних бібліографічних посібників для читачів всіх вікових груп. Переважна більшість посібників видана ротапринтним способом. Високий поліграфічний і художній рівень мають лише посібники, які видавалися у видавництві "Веселка" та в обласних видавництвах. Спостерігається тенденція до зменшення тиражів рекомендаційних бібліографічних посібників для всіх вікових груп читачів. Так для молодших читачів кількість виданих посібників зменшилася з 30 -5 тис. до 300-600 примірників. Для старших читачів - з 50-2 тис. до 100 примірників.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. Дяченко Н.С. Основні напрями розвитку української рекомендаційної бібліографії літератури для дітей в 70-80 роки // Основні аспекти та прогресивні технології діяльності дитячих бібліотек: Зб. наук. праць / К., 1998.-С.51-61.

2. Дяченко Н.С. Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні в 90-і роги // Вісник Книжкової палати.- 1998.- №10.-С.10-13.

3. Дяченко Н.С. Місце рекомендаційних бібліографічних посібників у формуванні особистості дитини. // Вісник Книжкової палати.- 1998.- №11.-С.7-9.

4. Дяченко Н.С. Довідка про підготовку та видання рекомендаційних бібліографічних посібників обласними бібліотеками для дітей в 1986-1988 рр.- К., ДРБ для дітей, 1988.-4с.

5. Дяченко Н.С. Сучасний стан та проблеми видання дитячої літератури: Тези доп. //XXV звітна наукова конференція професорсько-викладацького складу і аспірантів факультету бібліотечно-інформаційних систем, Київ, 20-22 квітня 1994 р.: Тези доп. Київ. держ. ін-т культури.-К., КДІК. 1994.-С.94-95.

6. Дяченко Н.С. Повернуті із забуття: список творів українських письменників // Українська художня книга в читанні учнів 5-9 класів: інформаційно-

аналітичний огляд результатів соціологічного дослідження "Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу". Методичні поради.-К., 1991.-С.31-40.

7. Дяченко Н.С. Електронно-обчислювальна машина - надійний помічник людини : Рек. бібліографічний список // Рад. школа.-1988.-№7.-С.31, 91, 95.

8. Зустрічі з прекрасним: Про мистецтво театру, цирку, естради та кіно нашої Батьківщини: Рек. бібліогр. покажчик для учнів 6-8 класів / Упоряд.: Д. С. Дяченко, Н. В. Загайна.-К.: Веселка, 1988.-63с.

9. Дяченко Н.С. Леся Українка [Лариса Петрівна Косач-Квітка] 1871-1913: До 120-річчя х дня народження: Пам'ятка-бесіда для учнів 5-9 класів.-К., 1991.-[7с.].

10. Незвичайні пригоди чарівниці природи: Рек. список літератури для учнів 3-4 класів / Підгот.: Н. С. Дяченко, Н. В. Загайна.-К., 1991.-[4с.].

11. Дяченко Н.С. Продовольча програма - справа всіх і кожного: Рек. анот. список літератури // Початкова школа.-1983.-№12.-С.47, 61, 72; -1984.-№1.-С. 48-49.

12. Дяченко Н.С. У природі - в рідній домі: Рек. бібліогр. список // Дошкільне виховання.-1990.-№9.-С.19.

13. Дяченко Н.С. Хай завжди буде сонце: Рек. бібліогр. покажчик для учнів 5-6 класів.-К.: Веселка, 1989.-38с.

14. Що нам читати: Тем. іл. каталог для учнів 2-3 класів.-Доповнення. Вип. 5-10 / Ред. колегія: Н. С. Дяченко, ... - К.: Веселка, 1985-1990рр.

Дяченко Н. С. Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 07.00.08 - Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство.-Київський державний університет культури і мистецтв. - м. Київ, 1998 рік.

Дисертація присвячена проблемі формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні. В дисертації розроблена система рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей, визначені умови розробки системи, висвітлені результати аналізу рекомендаційних бібліографічних посібників, методика бібліографування літератури для дітей різних вікових груп, запропоновані ефективні прийоми бібліографування, висока ефективність яких підтверджена практикою.

Ключові слова: українська рекомендаційна бібліографія літератури для дітей, види рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей, теорія бібліографії літератури для дітей, методика бібліографування літератури для дітей, рекомендаційні бібліографічні посібники для дітей.

Дяченко Н. С. Формирование системы рекомендательных библиографических пособий для детей в Украине. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 07.00.08 - Книговедение, библиотековедение и библиографоведение. - Киевский государственный университет культуры и искусств. - Киев, 1998.

Диссертация посвящена проблеме формирования системы рекомендательных библиографических пособий для детей в Украине. В диссертации разработана система рекомендательных библиографических пособий для детей, определены условия разработки системы, освещены результаты анализа рекомендательных библиографических пособий, методика библиографирования литературы для детей разных возрастных групп, предложены эффективные приемы библиографирования, высокая эффективность которых подтверждена практикой.

Ключевые слова: украинская рекомендательная библиография литературы для детей, виды рекомендательных библиографических пособий для детей, теория библиографии литературы для детей, методика библиографирования, рекомендательное библиографическое пособие для детей.

Dyachenko N. S. Formation of system of recommended bibliographical textbooks fir children in Ukraine - manuscript.

Dissertation for defending of science degree of "Candidate of Pedagogical Science" in speciality of 07.00.08 - Science of books, library, Science and Bibliography - Kiev State University of Culture and Art - Kiev, 1998.

Dissertation is devoted to the problem of formation of system of recommended textbooks for children in Ukraine. In this dissertation the system of recommended bibliographic textbooks for children was worked out, the conditions of working out the system were determinant the results of analysis of recommended bibliographic textbooks and methods of bibliographication of literature for different ages were sowed, effective methods of bibliographication were proposed which high efficacy was proved by practice.

Key words: Ukrainian recommended bibliography of literature for children, kinds of recommended bibliographic textbooks for children, theory of bibliography of the literature for children, recommended bibliographic textbooks for children.

Підписано до друку 07.12.98 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 345.

м. Київ-5, вул. Червоноармійська, 57/3, к.201.
Товариство "Знання" України
Видавництво та оперативна поліграфія
227-30-97, 227-12-75, 294-71-27